

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕГЕТАТИВНОЇ МЕТАФОРИ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ

Метафора є одним із найпродуктивніших засобів збагачення мови і як мовна одиниця вторинної номінації розкриває зміст або призначення невідомого предмета через властивості й дії відомого. Її своєрідність базується на семантичній двоплановості, тобто у зіставленні двох змістових планів – конкретного, старого, звичного та нового, переносно-фігурального, що виступає як засіб художньої зображальності [7, с. 125]. В сучасній лінгвістиці метафору вважають полісемічним мовним явищем, що забезпечує вторинну номінацію об'єкта, який вона позначає. Саме тому О. Балабан наголошує на тому, що лексичне значення метафори слід аналізувати в межах парадигматичних відношень вихідної та похідної одиниць [1, с. 125].

Інша група дослідників розглядає метафору з позиції ономасіології. В. Вовк стверджує: “Метафора – різновид вторинної лексичної номінації, що передбачає утворення значення на основі зіставлення двох предметів за загальною ознакою, виникнення якої гарантоване єдністю усіх частин практико-перетворювальної діяльності людини, а отже, єдністю процесів, що відбуваються в її свідомості” [2, с. 125]. Вона є одним із засобів пізнання реальності, осягнення свідомості, реалізації мовного потенціалу шляхом трансформації сфер номенів: від конкретної до абстрактної, від матеріальної до духовної. Метафоризація є потужним засобом розвитку і збагачення семантики і функцій слів [6, с. 145].

Метафорі належить важливе місце серед семантико-стилістичних мовних засобів виразності, за допомогою яких емоційний колорит художньої прози постає особливо виразно. О. Тищенко процес метафоризації окреслює так: людина бачить і безпосередньо відчуває предмет, явище дійсності, що вже означений словом, аналізує його, порівнює з іншим і дає йому нове визначення; людина не бачить

безпосередньо предмет, але в її свідомості виникає образ цього предмета, що звичайно позначений певним словом, і дає йому нове значення [9, с. 39].

Дослідники метафори розглядають її як на художній засіб і аналізують її насамперед на матеріалі художньої прози. Українська постмодерністська проза – яскравий приклад використання вегетативної метафори, яка виступає яскравим засобом творення мовної картини світу. Назви рослинного світу використовуються в художній літературі та живому мовленні для вираження різних ознак предметів, явищ, людей. Метафоричні образи дають можливість передати особливе бачення світу, що укладене в художньому тексті, властиве автору або його персонажу і характеризує їх.

У мовотворчості письменників-постмодерністів зафіксовано такі найпродуктивніші типи перенесень вегетативних одиниць:

1. Назва рослини або її частини → людина, схожа на відповідну рослину або подібна до неї за певними ознаками, напр.: *ружа*, *лілея*, *тюльпан*, *квіточка*, *кактус*, *груша*, *ясень*, *огірок*, *мухомор*. Пор.: *Немов укопаний, я став. Дивився і себе питав: Звідкіль ця **ружа** зацвіла?* (Б. Мельничук); *Каже Класик: “Я до тебе ось устав, на любов твою пристав, і тебе, мою **лілею**, тепер навчу любитися з землею”* (Т. Антипович); *...щойно **розквітлий білий тюльпан**; на таких хлопчиків задивляються молоді жінки, щоб народити схожого...* (Р. Іваничук); – *І тобі спасибі, **кактусе!*** (Б. Мельничук); ***Груша** з порога кидається на головного редактора з кулаками* (Т. Малярчук); *Не воював, не вбивав, не голодував, Батьківщину не продавав, армію закосив, смертельними хворобами не хворів. Ти – **огірок тепличний*** (Т. Антипович); *Моя **квіточка** трималася за мене, а я говорив – здається, дурниці, що та й говорять у подібних випадках* (Брати Капранови); – *Вітюнчику! – до кімнати увійшла баба Муня. – Все лежиш, **ясеню?** А то б пішов, сьогодні у*

клубі танці (Брати Капранови); – Таким **мухоморам** можна тільки поспівчувати... – Добре, що нам до їхнього віку ще далеко... (Б. Мельничук).

2. Назви рослини → частини тіла людини, напр.: *волошки*, *яблука*, *диньки*. Пор.: ...Іван спершу замружив очі. Але ті дві чорні **диньки**, два великих **яблука**, здавалося, от-от вискочать із платтячка (В. Лис); Кожну рисочку вивчив на її обличчі, овальному, засмаглому, на сонце схожому, а тепер побачив дві **диньочки** груденят... (В. Лис); Гордовито злітали брови, голубінь неба ще більше перетікала в очі. Навіть дивно було бачити **дві юні волошки** на кругловидому, але з борозенками зморшок на обличчі (Б. Мельничук).

3. Стадія розвитку рослини → стадія розвитку людини, напр.: *розквітати*, *цвісти*, *налитись соком*, *в'янути*, *відцвітати*, *дозрівати*. Пор.: З ним Люся **розквітла** і стала схожа на топ-моделі (І. Роздобудько); Після цього вона розцвіла, **налилась соком**, перестала на всіх шипіти, ображатися на чоловіків і заздрити заміжнім жінкам (В. Даниленко); Мені здається, я вже **дозрів** до такого відповідального кроку, як одруження (М. Кідрук); Він – енергія цвітіння, паросток, початок, **цвітіння**, сила землі (Ю. Покальчук); І Юр'яна раптово **зів'яла** (М. Матіос); ...я подався відразу ж туди, в район центрального ринку, Меркадо Сентраль, де життя **буяло** цілу ніч... (Ю. Покальчук); А намісто це кляте нащо вдягла? Маруся як почувла – аж трусонувло її. – Кляте? Це ж чому воно кляте? Оце послухалася тебе, майже рік не носила... І що? Щастя через край полилося? Мало не **всохла**! (Л. Дашвар).

Метафорично може бути використана будь-яка частина мови. Однак процес метафоризації зводиться до транспозиції значення іменника, прикметника та дієслова. Відповідно можемо вести мову про іменникову, прикметникову та дієслівну метафору. Іменникова вегетативна метафора слугує для називання предметів навколишньої дійсності. У художніх

творах постмодерністської прози вона виконує не лише номінативну функцію, а й має яскраве емоційно-оцінне забарвлення. Пор.: *До Алки підійшла. По волоссі, як дитину, погладила. – Добра ви жінка... І красива. Мов та квітка. – Тільки **квітку** цю все на гербарій хочуть засушити, – сумно зітхнула Алка* (Л. Дашвар); – ***Цвіточок**, – прищмокнув їй у слід Жора* (Брати Капранови).

Метафоричне значення іменника найчастіше реалізується у сполученні з якісними прикметниками чи дієприкметниками, які уточнюють ознаки метафоризованих іменників, напр.: *сільська квіточка, незаймана квітка, маленький росточок, білий тюльпан*. Пор.: – *Стали тут! – якийсь недогризок, переповнений пивом і матюками, своєю брудною рукою відсунув мою **сільську квіточку**, притискаючи до бородатого бюста* (Брати Капранови); ***Незаймана квітка** Волині. Чи Полтавщини. До речі, звідки вона, ця квітка?* (Брати Капранови); *...тут він згадав, що вона вже носить у собі, під серцем, його майбутню дитину. І той **маленький росточок** вже пустив коріння в його серці. Він мовби збирався зрадити свого сина...* (В. Лис); *...щойно розквітлий **білий тюльпан**; на таких хлопчиків задивляються молоді жінки, щоб народити схожого...* (Р. Іваничук).

Однією з найцікавіших стилістичних фігур, яка ґрунтується на транспозиції, є дієслівна метафора. А. Єфімов зазначає: “Будучи присудком, і взагалі центром, який організовує фразу, дієслово, вжите метафорично, часто тягне за собою метафоризацію інших, пов’язаних із ним слів” [11, с. 234]. Особливу експресивність дієслова дослідники пояснюють багатством і багатозначністю його семантичної структури. Н.Д. Арутюнова говорить, що фокусом метафори є не іменник з конкретним значенням, а ознакове слово. Метафора створюється через предикацію основному суб’єктові ознак допоміжного суб’єкта [4].

Дослідниця наголошує на провідній ролі дієслова в процесі метафоризації, оскільки функцію предикації найчастіше виконує саме ця частина мови.

Дієслівна вегетоморфна метафора, ужита у творчості письменників-постмодерністів виражає активну ознаку предмета, його динаміку і передає інформацію про процесуальність, змінність та діяльність. Напр.: *Він – енергія юні, паросток, початок, **цвітіння**, сила землі* (Ю. Покальчук); *Життя **буяло*** (Ю. Покальчук); *Вона втомлено зітхала, слухаючи теревені якогось хлопця, що **вився** коло її ніг* (Л. Дереш).

У художній мові сучасних авторів найменування рослинного світу набувають метафоричного значення при порівнянні. В. Телія зазначає, що метафора – значно багатший процес, ніж порівняння [10, с. 183]. Пор.: *Повнява невисока Марія ледь встигла за **цибатую та худою, як висохлий цвіт мальви**, Ксенькою* (Б. Мельничук) – вегетоморфна метафора вживається на позначення худої жінки; Так і стояв серед поля, облипав комарами, не ворухився – ***мов надсохле дерево*** (Л. Пономаренко) – ідеться про особу, шоковану певною звісткою чи подією; *Добра ви жінка... І красива. **Мов та квітка*** (Л. Дашвар) – метафора позначає красиву та добру жінку.

У художньому мовленні письменників-постмодерністів метафора характеризується вмотивованістю, не випадковістю і не є довільною проекцією однієї сфери навколишньої дійсності на іншу. Вегетативна метафорична номінація має образну характеристику та оцінку явищ навколишньої дійсності. Прикладами вторинної номінації з перенесенням внутрішньої схожості ознаки з одного предмета на інший можуть бути лексичні одиниці, які характеризують вік, поведінку та риси характеру людини. Пор.: – *Таким **мухоморам** можна тільки поспівчувати... – Добре, що нам до їхнього віку ще далеко...* (Б. Мельничук) – ідеться про людей поважного віку; *Так-так, я одружений, але маю своєрідне хобі. Про нього кажуть «скочити в гречку». А чому б і ні? Тим більше, якщо **гречка***

молоденька, і цвіт її п'янить, ой п'янить (Б. Мельничук) – метафора позначає красиву молоду жінку; *Машика Раїсу за плече тримає, а сама на Романа дивиться. А той стоїть – мов стовбур. Ні тобі пари з вуст, ні сльозинки. Чорний увесь! Із тіла зійшов за добу. Тільки голова геть біла стала й волосся купи не тримається. Чогось віється...* Глянула збоку – *кульбаба зів'яла, а не чоловік* (Л. Дашвар) – метафора уживається на позначення внутрішнього стану людини.

Н. Бойко слушно зауважує, що “метафоричні назви осіб відображають нестандартну поведінку людини, нетипові риси характеру. В основу емотивно маркованих оцінних іменників покладено специфічні зовнішні та внутрішні ознаки людини, акумульовані попереднім досвідом народу в серію образів, що всебічно кваліфікують й містять у собі стійку (здебільшого негативну) оцінку” [3, с. 294]. Наші приклади підтверджують цю думку. Пор.: – *Ну й мудак ти, – процідив він крізь зуби. – Ти просто механічний апельсин...* (Ю. Винничук) – вегетоморфна метафора вживається на позначення беземоційної людини.

До лексем із денотативно-конотативним типом експресивності належать і національно-самобутні слова-символи, які позначають особливі (експресивні) денотати, напр.: *любисток, ружа*. Н. Бойко зазначає, що слова-фольклоризми відображають не лише окремі фрагменти реального світу, а й явища, осмислені через призму національно-культурного досвіду [2, с. 14]. Напр.: *Немов укопаний, я став. Дивився і себе питав: «Звідкіль ця ружа зацвіла?»* (Б. Мельничук) – метафора вживається на позначення вродливої дівчини. В. Телія акцентує увагу на тому, що метафоризуючись, такі лексеми розширюють свою семантику завдяки зв'язкам, які властиві для носіїв української мови. Дослідниця наголошує: “Метафоричні позначення “вплітаючись” до концептуальної системи відображення світу, відображають її відповідно до національно-культурних традицій” [10, с. 175].

Таким чином, метафора є різновидом вторинної номінації, що відображає змінну багатообразну пізнавальну діяльність. У художніх творах письменників-постмодерністів вегетативна метафора виконує не тільки номінативну функцію, а й надає їм емоційно-експресивного забарвлення, допомагає створити та передати колорит зображуваного явища.

1. *Балабан О.О.* Метафора як семантична універсалія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Балабан. – Донецьк, 2006. – 20 с. 2. *Бойко Н.* Типи лексичної експресивності в українській літературній мові // Мовознавство. – 2002. – №2-3. – С. 10-21. 3. *Бойко Н.* Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія / Н. І. Бойко, Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005 – 552 с. 4. *Дацишин Х.* Морфологічний і синтаксичний принцип структурної класифікації метафор у політичному дискурсі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART_6_12.htm. 5. *Заворотна Т. П.* Іменні метафоричні словосполучення (на матеріалі творів укр. рад. письменників) / Т. П. Заворотна. – Чернівці: ЧДУ, 1983. – 60 с. 6. *Мацько Л.І., Мацько О.М.* Риторика: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с. 7. *Мова і час* / [С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник, К. В. Ленець, А. Ф. Марахова та ін.]. – К.: Наука, 1977. – 236 с. 8. *Сукаленко Т.* Метафора як засіб вербалізації гендерних стереотипів // Мова і суспільство. – 2011. – Вип. 2. – С. 23-32. 9. *Тищенко О. М.* Метафора Євгена Маланюка (семантично-функціональний аспект): [Монографія] / О. М. Тищенко; НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2004. – 141 с. 10. *Телия В.* Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Телия // Роль человеческого фактора в языке. – М., 1988. – С. 173-190. 11. *Тошович*

Бранко. Структура глагольной метафоры // *Stylistyka slowianska.* – Opole, 1998. – Т. VII. – С. 228-255.